

Tema 8. AS CRISES BAIXOMEDIEVAIS (crises demográficas, problemas sociais, o caso galego: as revoltas irmandiñas do século XV)¹

ORIENTACIÓNS DA ABAU:

Nesta pregunta o alumnado deberá contextualizar a Baixa Idade Media nos séculos XIV e XV, comentar os factores explicativos da crise demográfica (salientando o papel da peste como elemento principal da mesma); falar das crises agrarias e das súas consecuencias, destacando o forte impacto que tiveron sobre os grupos nobiliarios. Tamén deberá referirse á súa reacción para manter o nivel de renda (malos usos e abusos) e os levantamentos campesiños provocados polo malestar social. Cómpre referirse ao movemento irmandiño; e, sinaladamente, falar da gran revolta de 1467-1469.

Os séculos XIV e XV son anos caracterizados por un retroceso demográfico e unha forte crise económica, social e política. A crise demográfica estivo causada por varias razóns.

A primeira é que a poboación medra máis rápido que os recursos dispoñibles. En segundo lugar, na primeira metade do s. XIV prodúcese un arrefriamento xeneralizado das temperaturas que afectou negativamente á agricultura con épocas de malas colleitas, fame e desnutrición. Fálase de Pequena Era Glacial. Como terceiro elemento, hai que sinalar a chegada da peste negra no ano 1348, que provocou un descenso entre un 25% e un 35% da poboación. Afectou especialmente a Cataluña. Este forte impacto debeuse a que, aínda que as epidemias eran frecuentes, a poboación estaba debilitada logo de décadas de malas colleitas.

A mediados do século XIV, o aumento da mortalidade tamén funde as súas raíces nas frecuentes guerras entre os diferentes reinos e dentro dos propios reinos na inestabilidade política e cambios de dinastías, así como no intento dos monarcas de ir dominando á nobreza e ao alto clero.

A crise demográfica vai provocar unha crise social, económica e política. O número de campesiños e campesiñas descende deixando despoboados moitos pobos e aldeas co conseguinte abandono das explotacións (mansos) por falta de man de obra. A produción minguará e a economía verase afectada en xeral. Como consecuencia, os señores feudais viron minguar as súas rendas e intentaron recuperar os seus ingresos impoñendo novos impostos e obrigas ao campesiñado (son os denominados *malos usos*). Ademais, e tamén para manter a súa posición, aumentou a violencia nobiliaria dirixida contra outras familias nobres, contra o campesiñado e, incluso, contra o rei.

Esta situación derivará nunha potente crise social. A presión señorial sobre os grupos non privilexiados causou un forte descontento no campesiñado que acabou por facer levantamentos contra a nobreza. As revoltas foron frecuentes en toda Europa e, tamén, na Península ibérica. Algúns exemplos son máis importantes foron a dos *pagesos de remença* en Cataluña (1462, 1486). A revolta foi protagonizada polos campesiños suxeitos á terra e á servidume. Se querían ser libres, debían pagar un imposto, a *remença*. Ante os abusos, loitaron contra o réxime señorial e os malos usos. As revoltas irmandiñas galegas, das que falaremos máis abaixo, tamén son un exemplo.

Ademais destas revoltas campesiñas, nas cidades baixomedievais, que tamén sufrían o colapso do comercio, orixináronse episodios violentos. En Barcelona (1450-1452) os pequenos comerciantes e artesáns (Busca) rebeláronse contra o goberno da cidade (Biga). En Mallorca, a Revolta foránea enfrontou a campesiños e artesáns contra a oligarquía da cidade de Palma (1450-1452).

¹ O texto baséase no material do IES San Rosendo. O meu traballo foi o de complementar e reorganizar certa información [https://www.edu.xunta.gal/centros/iessanrosendo/aulavirtual/course/view.php?id=2^*]. A nota sobre o plaxio da pregunta 7 aplícase ao presente texto.

Xunto con estas revoltas, intensificáronse sobre todo os actos de violencia contra as minorías, especialmente contra os xudeus. Os desastres do s. XIV, interpretados como un castigo divino, exaltaron a hostilidade contra os xudeus con persecucións violentas (pogrom de Sevilla en 1391).

Outra manifestación da crise baixomedieval foron os importantes conflitos políticos que, durante os séculos XIV e XV, se produciron entre a monarquía, que buscaba impoñer a súa autoridade, e os estamentos privilexiados, que se negaban a renunciar ao seu poder. Así o mostran a guerra civil de Castela (1366-1369) entre Pedro I “o Cruel” e Henrique II en Castela que deu lugar á entronización da casa dos Trastámara e significou un enfrontamento entre o rei e a nobreza (que apostou por Henrique II). A mediados do s. XV (1462-1472), a guerra civil catalá, entre a oligarquía catalá e o rei Xoán II de Aragón ao que acusaban de pretender introducir unha monarquía autoritaria.

Revoltas Irmandiñas

As Guerras Irmandiñas están consideradas como unha das maiores revoltas populares da Europa baixomedieval. No Reino de Galiza, os abusos señoriais afectaron tanto ao ámbito rural como ao urbano e deron lugar ás Guerras irmandiñas. Os reis permitiron a creación de Irmandades para poder defenderse do abuso nobiliario e os seus membros foron denominados irmandiños. A primeira Revolta ou Guerra Irmandiña (1431) foi a rebelión da Irmandade Fusquenlla, dirixida por Roi Xordo, nas comarcas de Pontedeume e Betanzos. onde padecían os malos usos do conde de Andrade que acabaría por controlar a situación.

A segunda revolta ou Gran Guerra Irmandiña tivo lugar entre os anos 1467 e 1469. Tivo maior entidade ao afectar a toda Galiza e contou cun carácter de guerra civil pola variada e numerosa participación social na contenda. Organizados na chamada Santa Irmandade campesiños, burgueses e fidalgos erguéronse contra a nobreza. A revolta espallouse por todo o territorio galego e os irmandiños destruíron arredor de 130 castelos e fortalezas, considerados guaridas de “malfeitores”, obrigando a fuxir aos principais señores feudais. Durante dous anos, o reino estivo rexida pola Xunta da Santa Irmandade do Reino de Galiza. Ante a gravidade dos feitos, a nobreza galega tivo que unirse e endebedarse para pagar un exército que conseguira aplacar a revolta. En 1469 as tropas feudais, contando cunha mellor tecnoloxía de guerra venceron aos irmandiños e prenderon e mataron os seus líderes. Esta vitoria produciuse por contar co apoio dos monarcas de Castela e Portugal e pola división das forzas irmandiñas.